

Ryszarda BULAS
(Lublin, KUL)

GRZEGORZ WIELKI W ANGLOSASKIEJ BRYTANII I CELTYCKIEJ IRLANDII

Postać papieża Grzegorza Wielkiego, a także jego piśmiennictwo, osiągnęły wielką popularność w Europie Zachodniej wczesnego średniowiecza. Jako duszpasterz i mistrz życia wewnętrznego był popularny w merowińskiej Galii, wizygockiej Hiszpanii, a przede wszystkim w anglosaskiej Brytanii i celtyckiej Irlandii¹. Teksty Grzegorza były chętnie czytane nie tylko przez ludzi wykształconych, ale także przez szerokie rzesze, dlatego że „chętniej stosował exempla niż tezy doktrynalne”². Za wiedzę teologiczną, która często przewyższała wiedzę wielu ówczesnych uczonych, obdarzony był głębokim szacunkiem³.

Postać i pisma Grzegorza Wielkiego odegrały historyczną i duchową rolę w dziejach Wysp Brytyjskich. Ze względu na ilość przetrwałych do naszych czasów dokumentów, łatwiej uchwycić nici łączące słynnego papieża z chrześcijańską, anglosaską Brytanią niż Irlandią. Na podstawie skąpych przekazów możemy jednak choćby naszkicować skalę wpływów, jakie Grzegorz wywarł w Irlandii, a także w środowisku irlandzkich klasztorów, powstałych w merowińskiej Galii.

W 597 roku Grzegorz Wielki wysłał do Brytanii, do Canterbury w księstwie Kent, misję, na czele której stał św. Augustyn, mnich klasztoru św. Andrzeja

¹ O recepcji pism Grzegorza i jego wpływach w Galii i Hiszpanii, zob. F.W. Kellett, *Pope Gregory the Great and his relations with Gaul*, Cambridge 1889, cyt. za: J.F. Kenney, *The Sources of the Early History of Ireland. An Introduction and Guide*, New York 1929, 776; H. Ashworth, *Gregorian Elements in some Early Gallian Service Books*, „Traditio” 13 (1957) 431-443; P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (V-VIII wiek)*, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 1995, 365nn.; M.C. Díaz y Díaz, *Literary Aspects of the Visigothic Liturgy*, w: E. James (ed.), *Visigothic Spain: new Approches*, Oxford 1980, 61-76; P.D. King, *King Chingasvind and the first territorial Law-code of the Visigothic Kingdom*, w: E. James (ed.), *Visigothic Spain*, 131-158; R. Collins, *Mérida and Toledo: 550-585*, w: James (ed.), *Visigothic Spain*, 189-222; o związkach Grzegorza z Leandrem, biskupem Sewilli oraz o korespondencji między nimi, zob. R.A. Markus, *Grzegorz Wielki*, tłum. P. Nehring, Warszawa 2003, 22-24, 196-199.

² Riché, *Edukacja i kultura*, s. 492.

³ Por. Riché, *Edukacja i kultura*, s. 365. Na temat wykształcenia Grzegorza, jego pisarstwa i stosunku do kultury klasycznej oraz jego działalności na polu kształcenia kleru, zob. tamże, s. 152-168, 180-187.

w Rzymie założonego przez samego Grzegorza⁴. Do dziś historycy dyskutują, co było faktycznym celem tej misji. Wydaje się, że łączyła w sobie kilka zamierzeń papieża. Chodziło z jednej strony o zażegnanie wewnętrznych walk religijnych wśród Sasów i Anglów, a z drugiej pragnienie Rzymu przeprowadzenia ewangelizacji niegdyś chrześcijańskiej Brytanii, zniszczonej najazdami pogańskich Germanów; szczególnie chodziło o teren południowy. Misja ta była także alternatywą dla ekspansji celtyckiego Kościoła, który od północy prowadził swoją działalność ewangelizacyjną⁵. Misja Augustyna nie skończyła się wielkim sukcesem⁶. Niewątpliwą jednak zasługą Grzegorza było to, że ustanowił „nowy model pracy misyjnej”, który nie był „ograniczony wyłącznie do ziem Cesarstwa Rzymskiego, jako naturalnego środowiska dla chrześcijaństwa, ale rozciągał się – zgodnie ze słowami św. Mateusza – na wszystkie narody” (Mt 28, 19)⁷. Ważną cechą tego modelu było też sugerowane przez Grzegorza podejście do pogan i pogańskich ośrodków kultu, które radził raczej adaptować niż burzyć. O poganach mówił, że zostali powołani, że są „miejszem” działania miłosierdzia Bożego⁸. Doradzał też pobłażliwość wobec niektórych obyczajów anglosaskich, jeśli nie stoją w sprzeczności z wiarą chrześcijańską i z doktryną Kościoła; zalecał nawet wykorzystywanie pogańskich świątyń, nakazując niszczyć tylko posagi. Taki model ewangelizacji miał sprzyjać pozyskiwaniu dla wiary nowych wyznawców⁹. Skierował do nowo nawróconego króla Anglów Ethelberta prośbę, by starał się szerzyć wiarę chrześcijańską wśród swoich pogańskich poddanych oraz porównywał go do Konstantyna Wielkiego. Ten niekwestionowany model ewangelizacji zakorzenił się na długo jako wzór także w chrystianizacji Franków oraz w rozwiązywaniu konfliktów chrześcijańsko-żydowskich w Hiszpanii¹⁰.

⁴ Na temat tej misji por. S. Gregorii Magni, *Epistulae* VIII 29, XI 36, XI 56, CCL 140A, 550-553, 925-929, 961-962, ich przekład zob. A. Bober, *Anglia, Szkocja, Irlandia. Teksty źródłowe do historii Kościoła i patrystyki I-IX*, Lublin 1991, 25-27; Beda, HE II 1, ed. B. Colgrave – R.A.B. Mynors, *Bede's Ecclesiastical History of the English People*, Oxford 1979; R. Meens, *A Background to Augustine's Mission to Anglo-Saxon England*, „Anglo-Saxon England” 23 (1994) 5-17; I. Wood, *The Mission of Augustine of Canterbury to the English*, „Speculum” 69 (1994) 1-17; B. Colgrave, *The earliest Life of Gregory the Great*, Kansas 1968, 10; H. Chadwick, *Gregory the Great and the mission to the Anglo-Saxons*, w: *Gregorio Magno e il suo tempo*, I, Rome 1991, 199-212; W. Lipoński, *Narodziny cywilizacji Wysp Brytyjskich*, Poznań 2001, 162-164.

⁵ Por. J.T. McNeill, *Irish Saints and English Kings*, w: tenże, *The Celtic Churches. A History A.D. 200-1200*, Chicago – London 1974, 102-119.

⁶ R.A. Markus (*Grzegorz Wielki*, s. 222) twierdzi, że „tym, którzy przybywali z irlandzkiego Wschodu, udało się głębiej zakorzenić chrześcijaństwo w mieszkańcach Northumbrii, niż Augustynowi na południu wyspy”. Natomiast J.T. McNeill (*The Celtic Churches. A History A.D. 200-1200*, Londyn 1974, 118) pisze, że misja Augustyna była mniej intensywna od irlandzkiej.

⁷ Markus, *Grzegorz Wielki*, s. 222.

⁸ Por. *Moralia* IX 9, 10; XXVII 11, 19-21; XXVIII 6, 15; XXIX 25, 50.

⁹ Por. Beda, HE I 23; Lipoński, *Narodziny cywilizacji Wysp Brytyjskich*, s. 185, 232.

¹⁰ Por. *Epistulae* XI 37, CCL 140A, 929-932; Markus, *Grzegorz Wielki*, s. 100-102 (Chrześcijaństwo i poganie), 95-100 (Chrześcijaństwo i Żydzi).

Wobec historycznej roli, jaką odegrał Grzegorz w anglosaskiej Brytanii, nie dziwi jego wpływ na tamtejszą literaturę, liturgię, monastycyzm i sztukę¹¹. Od czasów Grzegorza „Kościół począł rozumieć znaczenie pozawerbalnych sposobów upowszechniania wiary”¹². Zdaniem wielu, zainteresowania artystyczne Grzegorza oraz przekonanie, iż sztuka może być „wizualną rekolekcją”, miały wpływ na religijną sztukę Brytanii; dzięki niemu anglosaska Brytania poznała także sztukę ikon¹³.

Anglosasi nazywali Grzegorza ojcem i pedagogiem¹⁴. Szczególnie popularny był w VII i VIII wieku, w którym to czasie powstały też dwie jego biografie: Bedy Czcigodnego i anonimowego mnicha z klasztoru w Whitby. W VII wieku pod wpływem Grzegorza znajdował się Aldhelm oraz kronikarze i pisarze tego czasu¹⁵. Wówczas też powstał *Żywot Grzegorza* nieznanego autora z Whitby, zawierający liczne historie o Grzegorzu¹⁶. Żywotu tego nie znał jeszcze Beda pisząc swoją *Historię narodu angielskiego*, gdzie sam zamieścił biograficzny szkic życia Grzegorza (HE, II 1). Tworząc go oparł się na kilku źródłach: na pismach samego Grzegorza (*Komentarz do Księgi Hioba, Moralia, Prolog do Dialogów*), na jego listach do Leandra, biskupa Sewilli oraz na *Liber Pontificalis*¹⁷. W Whitby, York i Canterbury powstały ołtarze dedykowane Grzego-

¹¹ O wpływie *Sakramentarza Grzegorza (Gregorianum)*, który św. Augustyn miał przywieźć ze sobą do Canterbury, na pisarzy anglosaskich (m.in. Egberta z Yorku i Alkuina) zob. H. Ashworth, *The Liturgical Prayers of St Gregory the Great*, „Traditio” 15 (1953) 106-153; J. Abercrombie, *Alcuin and the Text of the Gregorianum: Notes on Combrai MS. No. 164*, „Archiv für Liturgiewissenschaft” 3 (1953) 99-103; H.M. Mannister, *Liturgical Fragment*, JTS 9 (1908) 398; tenże, *Fragments of an Anglo-Saxon Sacramentary*, JTS 12 (1911) 451; P. Meyvaert, *Bede's text of the Libellus Responsonium of Gregory the Great to Augustine of Canterbury*, w: *England before the Conquest. Studies in primary sources presented to Dorothy Whitelock*, Cambridge 1971, 15-33.

¹² Lipoński, *Narodziny cywilizacji*, s. 246.

¹³ Wydaje się, że to on jest odpowiedzialny za pojawienie się pierwszych ikon wśród Anglosasów, por. M. Krasnodębska-D'Aughton, *Ikony w sztuce rękopisów irlandzkich i anglosaskich (VII-IX wiek)*, RH 51 (2003) z. 4, 275; P. Meyvaert, *Bede and the Church Paintings at Wearmouth-Jarrow*, „Anglo-Saxon England” 8 (1979) 63-77; P. Meyvaert, *Bede and Gregory the Great*, w: M. Lapidge (ed.), *Bede and his World: Jarrow Lecture 1958-1993*, I, Cambridge 1994, 103-122; Joannes Diaconus, *Vita Gregorii Magni* IV 83-84, PL 75, 229-231; E. Kitzinger, *The Cult of Images in the Age before Iconoclasm*, w: W.E. Kleinbauer (ed.), *The Art of Byzantium and the Medieval West: selected Studies*, Bloomington – London 1967, 85-150; H.L. Kessler, *Pictorial Narrative and Church Mission in Sixth-Century Gaul*, w: H.L. Kessler – M. Shreve Simpson (eds.), *Pictorial Narrative in Antiquity and the Middle Ages. Studies in the History of Art*, t. 16, Washington 1983, 75nn.; C. Chazelle, *Pictures, Books and the Illiterate: Pope Gregory I's Letters to Serenus of Marseilles*, „Word and Image” 6 (1990) 139-153; H. Belting, *Likeness and Presence. A History of the Image before the Era of Art*, Chicago – London 1994, 9.

¹⁴ Por. Riché, *Edukacja i kultura*, s. 398.

¹⁵ Por. P. Meyvaert, *Bede and Gregory the Great*, „Jarrow Lecture” 1964, 1-5.

¹⁶ Por. B. Colgrave (ed.), *The Earliest Life of Gregory the Great*. Lawrence – Kansas 1967; Riché, *Edukacja i kultura*, s. 480.

¹⁷ Por. Beda, HE II 1; Markus, *Grzegorz Wielki*, s. 14.

rzowi, a zbiór kanonów (nr 17) z 747 roku ustanawia święto Grzegorza na 12 marca¹⁸.

W Irlandii wczesnochrześcijańskiej postać Grzegorza należała do grupy najczęściej czytanych i najbardziej znanych autorów w okresie od VII do XII wieku. Powszechnie czytano przede wszystkim literaturę dotyczącą monastycyzmu wschodniego: żywoty mnichów egipskich Jana Kasjana, łaciński *Żywot św. Antoniego*, *Żywot św. Marcina* Sulpicjusza Sewera i *Institutiones* Kasjodora. Do grupy najczęściej czytanych pisarzy należał Grzegorz Wielki, prócz niego, z autorów wcześniejszych: Orygenes, Hieronim, Ambroży, Euzebiusz, Teodor z Mopsuestii, Grzegorz z Nazjanzu i Grzegorz z Nyssy, Auzoniusz, Seduliusz Szkot, z późniejszych zaś Gildas, Fortunat i Izydor z Sewilli¹⁹.

Związki Grzegorza Wielkiego z wczesnochrześcijańską Irlandią należy rozważać w kontekście trzech jego dzieł: *Komentarza do księgi Hioba*, *Księgi reguły pasterskiej* i przypisywanych mu hymnów. Ze wszystkich dzieł Grzegorza żadne nie było tak poczytne w Irlandii, jak jego *Komentarz do Księgi Hioba*²⁰. Około stu lat po napisaniu tego dzieła powstał w Irlandii olbrzymi jego skrót: *Egloga de Morabilibus Job*²¹. Jego autorem jest jeden z najbardziej znanych egzegetów irlandzkich tego czasu – Laidcen (Laid-cend lub Lathcen), prawdopodobnie mnich z klasztoru w Clonfert-Molua (Cluain Ferta Molua), który żył w VII wieku, a nazywany był Laidcennem Mądrym, synem Báeth Bannach²². Skrót Laidcena przetrwał w kilku manuskryptach, m.in. z Leningradu (koniec VIII wieku), Laon (VIII-IX wiek) i Karlsruhe (IX wiek); pod-

¹⁸ Por. Bede's *Ecclesiastical History* II 1, przypis 1.

¹⁹ Por. Kenney, *The Sources*, s. 297; M. McNamara, *The Irish Tradition of Biblical Exegesis A.D. 550-800*, w: *Iohannes Scottus Eriugena. The Bible and Hermeneutics*. Leuven 1996, 25-54. Na temat wpływów wykazanych w *Collectio Canonum Hibernensis* zob. Kenney, *The Sources*, s. 247nn.

²⁰ Na temat tego komentarza zob. m.in. R. Gillet, *Introduction*, SCh 32, 9-113; P. Aubin, *Intériorité et extériorité dans le Moralia in Job de Saint Grégoire le Grand*, RSR 62 (1974) 117-166; J. Fontaine, *Augustine, Grégoire et Isidore: esquisse d'une recherche sur le style des Moralia in Job*, w: *Grégoire le Grand*, eds. J. Fontaine – R. Gillet – S. Pellistrandi, Paris 1986, 499-509; P. Meyvaert, *Uncovering a lost work of Gregory the Great: Fragments of the early Commentary on Job*, „*Traditio*” 50 (1995) 55-74.

²¹ *Moralia* były popularne nie tylko w Irlandii, ale także w VII-wiecznej Hiszpanii. Tajo z Saragossy udał się nawet po to dzieło w 642 roku do Rzymu, do scrinium (kancelarii) papieskiej, por. Riché, *Edukacja i kultura*, s. 363; R. Wasselyncq, *Les compilations des „Moralia in Job” du VIIe au XIIe siècle*, RTAM 29 (1962) 11-14. Krótką charakterystykę scrinium za czasów Grzegorza Wielkiego podaje Markus, *Grzegorz Wielki*, s. 15, 28.

²² Por. K. Hughes, *Evidence for Contacts between the Churches of the Irish and English from the Synod of Whitby to the Viking Age*, w: *Church and Society in Ireland A.D. 400-1200*, London 1987, XVI 64, przyp. 1; K. Hughes, *Irish Monks and Learning*, w: *Church and Society*, XII 66; obszerną charakterystykę postaci i twórczości Laidcena dokonuje P. Grosjean: *Sur quelques exégètes irlandais du VIIe siècle*, „*Sacris Erudiri*” 7 (1955) 92-96. *Martyrologium Oengusso* (35, 42-3), ułożone na początku IX wieku, przy dacie 12 stycznia posiada dopisek: „Laidcenn syn Baeth'a bannach, cuda Chrystusa interpretował”, zob. Kenney, *The Sources*, s. 278; Riché, *Edukacja i kultura*, s. 331, przyp. 2053.

pisane są: *Egloga quam scripsit Lathcen filius Baith de Moralibus Job quas Gregorius fecit*²³. Pierwszy opublikował fragment tego dzieła Mario Esposito, który oparł się na manuskrypcie z Karlsruhe²⁴. Ostatnie krytyczne wydanie dzieła Laidcena znajdziemy w *Corpus Christianorum*²⁵.

Irlandia spotkała się z Grzegorzem Wielkim także na polu tworzenia dyscypliny monastycznej. Jeszcze w VI wieku „świat nie uważał żadnej reguły monastycznej za akt normatywny – jak pisze Markus – w mniszej wspólnocie rządziło prawo jej opata, a nie jakiś szczególny dokument”²⁶. Natomiast w VII wieku zyskiwała popularność koncepcja spisanej Reguły. W Irlandii dominowała Reguła św. Kolumbana, który w końcu VI wieku znalazł się w Galii, zakładając tam klasztory wedle swej reguły²⁷. Dowodem zainteresowań Kolumbana problemem jednolitej reguły klasztornej jest jego korespondencja z Grzegorzem. Kolumban w swym liście do tegoż papieża, pisany ok. 600 roku informuje, że „pewien Finnian konsultował się z Gildasem”, VI-wiecznym pisarzem anglosaskim, którego autorytet w Irlandii był wielki, na temat dyscypliny monastycznej²⁸. Wiemy też, że podczas swego pobytu w Burgundii, Kolumban sprowadził dla siebie do Luxeuil *Liber Regulae pastoralis* Grzegorza²⁹. W 594 r. Grzegorz posłał kopię *Liber Regulae pastoralis* do „kapłana Kolumbana”, o czym pisze w swoim liście Kolumba³⁰. W tym samym liście Kolumban zwrócił się z prośbą do Grzegorza o przesłanie mu swoich *Homilii do Księgi Ezechiela* oraz dalszego ciągu komentarza do *Pieśni nad Pieśniami*, wypytując go jednocześnie o znaczenie prorocत्व Zachariasza³¹.

Liber Regulae pastoralis musiała być bliska mentalności i koncepcji monastycznej Irlandczyków. Grzegorz pisząc ją oparł się na traktacie *O życiu kontemplacyjnym* Juliana Pomeriusza, mieszkańca Arles zamieszkałego w Afryce, na

²³ Por. B. Bischoff, *Wendepunkte in der Geschichte der lateinischen Exegese im Frühmittelalter*, „Sacris Erudiri” 6 (1954) 234; Grosjean, *Les exégètes*, s. 94., A Staerk, *Les manuscrits latins du Ve au XIIIe siècle conservés à bibliothèque impériale de Saint-Petersbourg*, t. 1, Saint-Petersbourg 1910, 40; L. Gougaud, *Le témoignage des manuscrits sur l'oeuvre littéraire du moine Lathcen*, „Revue Celtique” 30 (1909) 37-43.

²⁴ Por. M. Mario Esposito, *The Latin Writers of Mediaeval Ireland*, „Hermathena” 14 (1907) 528 i 15 (1909) 358, oraz w: tenże, *Latin Learning in Mediaeval Ireland*, ed. M. Lapidge, London 1988, I, 519-529; II, 352-364.

²⁵ Lathcen, *Egloga quam scripsit Lathcen filius Baith de Moralibus Job quas Gregorius fecit*, CCL 145, Turnholti 1969.

²⁶ Markus, *Grzegorz Wielki*, s. 88.

²⁷ Por. *Regula monachorum – Regula coenobialis*, PL 80, 209-224, tłum. E. Zakrzewska-Gębka – S. Kalinkowski – A. Mikołajczak, PSP 60, 134-150; E. Derdziuk, *Mnisi iroszkoccy. Św. Kolumba Młodszy – ewangelizacja Europy*, Lublin 1997.

²⁸ Por. *Epistula* 1, 7, PSP 60, 82, oraz przypis 206; Kenney, *The Sources*, s. 177.

²⁹ Por. Kenney, *The Sources*, s. 177; jej tekst zob. SCh 381-382, jej nowy polski przekład: E. Szwarcenberg-Czerny, Kraków 2003, ŻM 29; Markus, *Grzegorz Wielki*, s. 29-30, 31-42.

³⁰ Por. *Epistula* 1, 9, PL 80, 263, PSP 60, 83; Riché, *Edukacja i kultura*, s. 337, przypis 2095.

³¹ Por. *Epistula* 1, 9; o homiliach Grzegorza zob. Markus, *Grzegorz Wielki*, s. 28-30.

ideałach monastycznych Jana Kasjana, a także na regule Benedykta³². Grzegorz, podobnie jak Irlandczycy, dążył do połączenia kontemplacji z działaniem, jego zaś koncepcja „różnorodności w jedności” „nić przewodnia jego duszpasterskich zasad”, była bliska Irlandczykom. Pisma Jana Kasjana należą do najczęściej czytanych w Irlandii, a klasztory iryjskie o regule kolumbańskiej na terenie Galii, prócz kilku wyjątków, przyjęły w VII wieku regułę benedyktyńską³³.

Z listu Kolumbana do papieża wiemy, jak żywo zaangażował się on w tzw. kontrowersję paschalną³⁴. Kolumban należał do frakcji broniącej celtyckiej wersji święcenia Wielkanocy. Mimo że wiedza o obliczaniu dnia Wielkanocy była mu znana, bo zaznacza o tym w swym liście do Grzegorza³⁵, to wyrażał zdziwienie, że papież nie „wytepił” już dawno tego niewłaściwego obyczaju, za jaki uważał łacińską metodę obliczania daty Wielkanocy. Papież odpowiedział Kolumbanowi poprzez swego posłannika, że to, co zostało utwierdzone przez długotrwałą praktykę, nie może być zmienione³⁶. Kolumban został przy swoim zdaniu, ale na trzy listy wysłane do papieża nie uzyskał żadnej odpowiedzi. Trudności w komunikacji z papieżem przypisał Szatanowi, który nie chciał dopuścić do tego, by jego listy dotarły do papieża³⁷. W Irlandii istniała także frakcja opowiadająca się za rzymską opcją, do której należał opat klasztoru w Durrow, Cumnian, na którego wpływ miały, jak wykazano, *Moralia* Grzegorza³⁸.

Mimo tych rozbieżności Kolumban włączył się w walkę z arianizmem w Longobardii. Tamtejszy dwór „przekonał niedawnego imigranta, irlandzkiego mnicha Kolumbana, obecnie przebywającego w Bobbio, do podjęcia próby zjednoczenia Kościołów Italii pod władzą papieża i królów longobardzkich”³⁹. Kolumban i jego mnisi „usiłowali doprowadzić do tego pojednania około 613 r., ale na ostateczny sukces tego procesu trzeba była czekać do końca wieku”⁴⁰.

³² R.A. Markus (*Grzegorz Wielki*, s. 33-34, 29, 87-88) mówi o głębokim podobieństwie koncepcji Grzegorza do pomysłów Jan Kasjana i Juliana, oraz o jego stosunku do św. Benedykta.

³³ Por. Riché, *Edukacja i kultura*, s. 346-347 (Reguła kolumbańska rozpowszechniona przez Irów).

³⁴ Por. *Epistula* 1, 3-4; na temat kontrowersji paschalnej w Irlandii zob. K. Hughes, *The Celtic Church and Papacy*, w: *taż. Church and Society*, XV, 10; K. Hughes, *Evidence for Contacts*, w: *taż. Church and Society*, XVI, 64; P. Grosjean, *Recherches sur les débuts de la controverse pascale chez les Celtes*, *AnBol* 64 (1946) 200-244.

³⁵ Por. *Epistula* 1, 3; owym uczonym dokonującym obliczeń był prawdopodobnie Monino Mocano († 610), który miał podjąć próbę wprowadzenia do Irlandii obliczeń Dionizego, zob. Grosjean, *Recherches sur les débuts*, s. 231; Riché, *Edukacja i kultura*, s. 323.

³⁶ Por. *Epistula* 2, 5.

³⁷ Por. *Epistula* 3, 2.

³⁸ Por. M. Mario Esposito, *Notes on Latin Learning and Literature in Mediaeval Ireland*, „*Hermathena*” 22 (1932) 234 oraz *Latin Learning in Mediaeval Ireland*, IV, 234; J.E.L. Oultan, *The Epistle of Cumnian „De controversia paschali”*, *StPatr* 1 (1957) 128-133.

³⁹ Markus, *Grzegorz Wielki*, s. 166.

⁴⁰ Tamże; por. P. Delogu, *Il regno longobardo*, w: *Storia d'Italia*, I: *Longobardi e Bizantini*, Torino 1980, 44; Paweł Diakon, *Historia Longobardów*, tłum. i oprac. I. Lewandowski, Warszawa 1995, VI, 14.

J.K. Kenney pisze, że Grzegorz został zaadaptowany w Irlandii dzięki swym hymnom tygodnia⁴¹. Wprowadzenie do X lub XI wieku kopii słynnego hymnu *Altus Prosator* Kolumby Starszego (Colum Cilla)⁴², sugeruje, że hymn ten był posłany do Grzegorza jako podziękowanie za jego prezent – krzyż zwany „The Great Gem” i za „Hymny tygodnia” (*Hebdomada hymnorum*)⁴³. Inny hymn przypisywany Kolumbie (choć faktycznie późniejszy) „In te Christe”, miał być odpowiedzią na krytyczną opinię Grzegorza pod adresem *Altus Prosator*, który zarzucał autorowi, że w hymnie modlitwa do Trójcy Świętej jest tylko pośrednia⁴⁴.

Niewątpliwie, z racji korespondencji, największe kontakty z Grzegorzem miał Kolumban Młodszy, którego pisarstwo wykazuje wpływy pism papieża⁴⁵. W Bobbio, klasztorze założonym przez Kolumbana, powstało za czasów opata Bobolenusa (641-654) skryptorium⁴⁶. Biblioteka posiadała wówczas dzieła wielu autorów, m.in. Grzegorza Wielkiego; wiemy też, że ok. 650 r. w skryptorium tym przepisana została III księga jego *Dialogów*⁴⁷. Wykazano, że piśmiennictwo Grzegorza, szczególnie jego *Dialogi* (II i IV) miały znaczny wpływ także na twórczość Adomnana († 704), opata klasztoru na wyspie Iona⁴⁸.

Osobną grupę tworzą dzieła iryjskie lub pod wpływami iryjskimi, w których również stwierdzono wpływ piśmiennictwa Grzegorza. Widać to wyraźnie w następujących pismach:

- a. *Book of Armagh* w swej części liturgicznej ma liczne odniesienia i aluzje do życia św. Grzegorza. Pisane są ręką Ferdomnacha, którego żywot *Annały Ulsterskie* umieszczają pod datami: 808, 846⁴⁹.

⁴¹ Por. *The Sources*, s. 715.

⁴² Por. C. Blume, *Analecta hymnica* 51, Leipzig 1908, 282-283; S. Longosz, *Hymny św. Hilarego i Kolumby*, w: *Bóg Ojciec i przelom wieków w myśli patrystycznej*, SACH 15, Warszawa 2001, 271-292; E. Hull, *Hymns-Irish Christian*, w: *Encyclopedia of Religion and Ethics*, VII, New York 1955, 25-28; F.C. Burkitt, *On two early irish hymns*, JTS 3 (1902) 95-96; B. Muir, *Two latin hymns by Colum Cille*, „Revue de Moyen Âge Latin” 39 (1983) 210.

⁴³ Por. *Hymni a beato Gregorio papa conscripti*, PL 78, 849-852; Kenney, *The Sources*, s. 264-265; Longosz, *Hymny św. Hilarego i Kolumby*, s. 283-286.

⁴⁴ J.K. Kenney (*The Sources*, s. 264) w swoim komentarzu tłumaczy Kolumbę przypominając, że teologia wczesnośredniowieczna osadzona była w wiedzy na temat nadnaturalnego świata, wywodziła się bowiem z neoplatonickiej *Hierarchii Niebiańskiej* Pseudo-Dionizego Areopagity oraz z żydowskiego apokryfu *Księga Henocha*.

⁴⁵ Prócz Grzegorza wpływ na pisarstwo Kolumbana mieli następujący autorzy: Euzebiusz, Hieronim, Seduliusz, Auzoniusz, Drakoncjusz, Gildas, Fortunat, a także Wergiliusz i Horacy, por. Kenney, *The Sources*, s. 174.

⁴⁶ Por. Jonas, *Vita S. Columbani* I 15, PSP 60, 200-201.

⁴⁷ Biblioteka posiadała także dzieła: Augustyna, Hilarego, Orygenesisa i Hieronima, por. Riché, *Edukacja i kultura*, s. 354-355.

⁴⁸ D.A. Boullough, *Columba, Adomnan and the Achievement of Iona*, „Scottish Historical Review” 44 (1965) 17-33.

⁴⁹ Por. Kenney, *The Sources*, s. 338.

- b. Tekst w *Codex Paulinus Wirziburgensis* z Würzburga, datowany na IX-X wiek, ma odniesienia do Grzegorza Wielkiego, a także do Pelagiusza, Orygenesza (w tłum. Rufina), Ambrozjastra, Hieronima, Augustyna, Kasjodora i Izydora⁵⁰.
- c. Kopia listów św. Pawła autorstwa Marianusa Scottusa, dziś w *Codex Vindobonensis 1247*, datowany na rok 1079. Wiemy, że oryginalny tekst posiadał komentarze do *Księgi reguły pasterskiej* Grzegorza Wielkiego oraz do Hieronima, Augustyna, Orygenesza, Kasjana, Haimo z Auxerre, Leona, Pelagiusza i Alkuina⁵¹.
- d. *Wielki Ewangeliarz Mâel-Brigte*, pisany w Armagh pod datą 1138, posiada komentarz do Ewangelii oparty na pismach Grzegorza Wielkiego oraz Orygenesza, Hieronima, Cypriana, Euzebiusza i Leona⁵².
- e. O pewnych ideowych związkach między Irlandią i Grzegorzem może świadczyć również fakt, że na terenach Galii znane są przypadki, iż mnisi klasztoru galijskiego łączyli zainteresowanie tekstami irlandzkimi i tekstami Grzegorza Wielkiego. W Méobec, w diecezji Bourges, pewien mnich był znany z tego, że znał homilie Grzegorza i literaturę irlandzką, a ok. 678 r. napisał *Visio Baronti*, tekst w typie literatury wizyjnej, popularnej w Irlandii⁵³.

Popularność Grzegorza przetrwała w Irlandii do XII wieku, kiedy to jego postać przybrała legendarny, a nawet fantastyczny wymiar. W *Liber Ardmanachanus*, pochodzącym z XI/XII wieku, będącym kompilacją anegdot o świętych, znajduje się tekst pt. *Vita S. Gregorii papae* oraz *Miraculum S. Gregorii papae*, w których zaliczono Grzegorza w poczet narodowych świętych Irlandii. *Vita* informuje, że Grzegorz urodził się w Irlandii jako potomek króla Kerry Conaira, a pochowany został na irlandzkiej wyspie Aran, słynnej z licznych klasztorów⁵⁴.

⁵⁰ Por. tamże, s. 635-636.

⁵¹ Por. tamże, s. 618-619.

⁵² Por. tamże, s. 648.

⁵³ Por. Riché, *Edukacja i kultura*, s. 374, przypis 2357; M. De Laurgardière, *L'église de Bourges avant Charlemagne*, Paris 1951, 188-198.

⁵⁴ Por. P. Grosjean, *Catalogus codicum hagiographicorum latinorum. Bibliothecarum dubliniensium*, AnBol 46 (1928) 81-148; tenże, *Notes d'hagiographie celtique*, AnBol 61 (1943) 91-100. W Irlandii znajduje się mały utwór *Liber de Gradibus Caeli*, który niesłusznie przypisuje się Grzegorzowi wskazując na słownictwo zapożyczone z *Moraliiów* Grzegorza, omówienie tego utworu w: P. Grosjean, tamże, 99-102.

GREGORY THE GREAT IN ANGLO-SAXON BRITAIN
AND CELTIC IRELAND

(Summary)

The article is the short compendium of the information about Gregory's the Great connections with Anglo-Saxons and Irish, in VIIth-XIIth century period. Connections with Britain: Augustine's Mission, Gregory's model of the evangelization, the conception of religious function of the art (visual recollection, icons), the earliest *Life of Gregory*, (anonymous monk from Whitby, Bede Venerabilis). Connections with Ireland: Laidcen's *Egloga de Morabilibus Job*, Columban's letters to Gregory, *Regula pastoralis*, paschal controversy, irish manuscripts (IXth-XIIth) with allusion to Gregory's writings.